

DNEVNIK (NE)OBIČNE TUGE ILI
KAKO ISPRAVITI MINULO

Pjesme divljih ptica, Enes Karić, Tugra,
2009, Sarajevo, str. 415.-

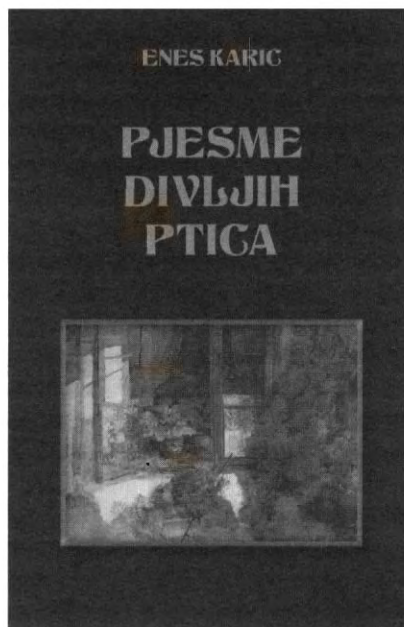
*Kako bi im samo srca
uzdrhtala ove redove da vide! Griješim li
prema sebi, tek tada sam drugima prav. Prema
njima griješim li, pravdu prema sebi ispunjam.
Šta je onda istina, reci mi, Bože moj?
Abdullah Sidran, Bašeskija*

*Jesam li to doista nesretan mladić?!
Skender Humo*

U izdanju IK Tugra nedavno je objavljen prvi roman Enesa Karića *Pjesme divljih ptica*. Nakon brojnih naučnih i prevodilačkih postignuća, pisanje velike mature književnosti Enes Karić je otpočeo na odličan način što potvrđuje koherentni svijet njegova romana ispunjen bogatim motivskim sekvencama i šarolikom panoramom likova i dešavanja. *Pjesme divljih ptica* tako su istodobno otkrovenje i nadahnuće za sve čitaoce, a pogovo one koji naše bosansko podneblje iščitavaju iznutra.

Veoma impresivan je i Karićev osjećaj za detalj. Istančanost njegovih opisa, punina odnosa među likovima, kao i bremenit kolorit stvarnosti u njegovom romanu *afirmativno* ulančavaju autora u tradiciju čuvenih bosanskih romanisijera poput Selimovića, Andrića i Sijarića, kako po načinu tako onda i po tonu kazivanja. U Karićevim deskripcijama tako se nadaje i čudesna ljepota Bosne kao prostora unatoč poprilično mučnoj atmosferi koju siju njeni *sinovi*. To je tek jedan dio čudesnog romanesknog kaleidoskopa u kome se u punini istakla autorova nadarenost za kazivanje. Prirodan tok i lucidnost njegovih misli i riječi mogao se već iščitavati u Karićevom opusu oličenom u u brojnim studijama, prijevodima, esejima, a ponajviše u njegovom nedavno objavljenom *hadžopisu* znakovitog naslova "Crni tulipan".

Roman je u svojoj osnovi lirska ispovijest Skendera Hume, muderisa kojeg je životni put vodio od Mostara preko Carigrada i Firence do Sarajeva. Supstanciju sadržaja romana čini sklop dešavanja u Sarajevu s kraja XVI stoljeća kada mladi muderis prelazi iz svijeta

knjige i učenja u svijet zbilje i akcije. Tako je ne/s/nalaženje Hume u stvarnome svijetu i svojoj (*domaćoj*) okolini temljni motiv ove ispovijesti. Ujedno, roman je i polifona hronika Sarajeva iz tog doba.

Sarajevo s kraja XVI stoljeća nadaje sa kao učmala sredina okovana mnoštvom derviških redova koji nude svoje istine i spasenja zaklanjajući pri tome samu Stvarnost, kao i uskogrudih trgovaca i vlastele kojima je takvo stanje ustvari zlatna prilika za ličnu korist. Mladog muderisa Humu, pak, u Sarajevu dočekuje historijski lik Hasana Kjafije Pruščaka koji će mu biti oslonac i vodič za vrijeme njegova rada u medresi. Djelovanje i susret ova dva lika sa *urednim* svijetom čaršije prerasta u tenziju, a naposljetku i izravan sukob na kojemu počiva glavnina romana.

Autor je veoma uspješno zaokružio roman kako sintaktički tako i semantički. Fabula romana je čvrsta i koherentna. Karić kroz nju uspijeva prikazati ne samo ključni dio Huminog života, odnosno njegovo "sarajevsko zrenje i /pro/opadanje", nego nam nudi dobar uvid u njegovo djetinjstvo, davnu porodičnu prošlost, a sam kraj ustvari je i posljednja životna oporuka Skendera Hume. Karićev je tako pripovjedač u isto vrijeme i perceptivan, ali i naglašeno autorefleksivan. Nadalje, on je *dualan* unutar priče, po kazivanju i po događajima. Tako ova pripovjedačeva intra/homodijetska dijalektika doprinosi čvrstoj i ubjedljivoj kon-

strukciji romana. Upravo ovo najbolji je dokaz Karićevog *iskustva bivanja* u književnom tekstu, jer veliki romani jednako dobro se pamte po tome *šta* i *kako* kazuju, odnosno pripovijedaju.

Naime, nakon izučenih tradicionalnih nauka u Carigradu, te astronomije u Firenci, mladi Skender Humo 1585. godine dolazi u Sarajevo pun nadanja i životne radosti kako će konačno svijetu nesebično podariti svoje dugo sticano znanje. Ubrzo po dolasku, Humo počinje shvatati kako letargična i učmala okolina nije odveć gostoprimitljiva za nove i učene. Čaršija je naime ekskluzivan, a ne inkluzivan prostor u kome je pozicija *drugoga* uvijek pod velom sumnje i stalnog propitivanja. Drugi je tako prijetnja jer nije stasao pod *očekivanim* nazorima starosjedilaca i "vlasnika života i situacija" u pokrajinskoj prijestolnici. Mladoga muderisa najviše *zbunjuje* opća izgubljenost omladine kako u medresi tako na ulici. Zajedno sa filozofom Hasanom, on pokušava odgonetnuti začudni svijet čaršije kojeg pokreću brojni sukobi međusobno suprotstavljenih derviških tarikata, ubjeđivanja u lične istine i *privoljavanja* ka svome/privatnome kultu ličnosti. Humo i Hasan posreduju za gradnju dvije nove tekije i turbeta u nadi da će to utišati uskovitlane duhove u gradu koji zrcali ne samo *sve četiri strane, nego sve sedamdeset strana* svoga svijeta! Nadalje, njih dvojica otvoreno govore o velikim porazima (Hasanova hutba o porazu na Lepantu) i pokušavaju unijeti diskurs *ovoživotnosti* u tekije (Humino predavanje o vrtu), ali svi njihovi pokušaji bivaju osuđeni na propast. Oni, naime, nemaju *centra* kome pripadaju i štaviše govore o onome što se ne želi, a samim time i ne treba čuti. Tako obojica bivaju poraženi i odbačeni u okolini koju su pogrešno smatrali svojom. Hasan završava u Pruscu, a Humo i pored žendibe sa kćerkom bogatog Kaukčije smrt dočekuje u rodnom Mostaru. Sarajevo i njeni vlasnici ostaju tako u izmaglici i garežu tek spaljenih tekija, na čijim će mjestima nicati i izgarati nove *opsjene* i tako sve u začarani, čaršijski, uskogrudi krug.

Samozatajenu ali uvijek prisutnu liriku Karićevog romana nipošto ne treba zanemariti. Ona funkcioniše kao melo-

dijski fluid koji u kazivanju budi toliko potrebni ushit i spokoj duha ukoštenog među nemilosrdne zakone postojanja. U Mustafinim slikama te Huminom romantičarskom predavanju biljkama koje ne ratuju i zvijezdama koje se otuđuju žubori univerzalni vapaj čovjeka za mirom i spokojom. Taj vapaj iako izrazito lirski najupečatljiviji je protest protiv nasilja i zla. U njemu se ogleda cijeli roman.

Bitna dimenzija romana jeste i lucidno oslikavanje *propasti* velikoga carstva koje se dešava u vrijeme njegova zenita ili potkraj XIV stoljeća. Rasprava Zarkana Aluna i Zihnija ef. Kuskunovića s početka romana o *kaurskoj* biljki ili kukuruzu zlosutan je preludij svega onoga što će kasnije dešavati u Huminom životu, odnosno romanu, a što će reflektirati pomenuti početak i narav *propasti*. Tenzija gubljenja identiteta i samourušavanja tako se kroz cijeli roman održava na relaciji imperijalne prijestolnice Carigrada, pokrajinskog glavnog grada Sarajeva i brojnih bojišta među kojima je najindikativnije ono lepantsko. Svakako, posebnu auru donose prizori iz Venecije koje su trajno označili kako Humu tako i njegovog duhovnog oslonca šejha Semnanija. Možda će neko u ovoj dimenziji romana pokušati konstruisati određenu vrstu *historijske funkcionalizacije* odnosno ideološkog negativiteta kako se to u ovdašnjoj kritici pomodarski često čini. Ipak, tome nema mjesta, jer Karić upravo *iznutra* demitologizira *svoju okolinu*, samim time naciju i religijsku zajednicu. Taj humanistički poriv da se kroz roman konstantno podaje pravo lice stvarnosti i samih nas u potpunosti dekonstruiše gore pomenutu funkcionalizaciju, i potvrđuje Karića prevashodno kao iskrenog kroničara ljudske sudbine.

Važni likovi koji konstruiraju svijet ovoga romana jesu svakako Zejnil Glamočak, medresanski vratar, koji pokušava posredovati između Huminih ideala i neumoljive stvarnosti čaršije. Sličnu ulogu igra i Humin prijatelj iz medresanskih dana Ragib Vrebac, dok šejh Ibrahim Zelkanović figurira kao kolateralna šteta istinskog predavanja tesavufu. Posebno mjesto pripada slikaru Mustafi koji zajedno sa Humom i filozofom Hasanom upotpunjuje trou-

gao istinskog prijateljstva i vrline. On i njegova supruga Safija jedini su primjer ljubavi koja o(p)staje nepomućena. Ostale ljubavi gotovo da se ne primjećuju u Karićevom romanesknom svijetu, uključujući i onu između Hume i Lejle, što svakako opet ukazuje na mučninu bivanja u tadašnjem dobu, kao i na destruktivni "pritisak" društvenog kanona koji ne poznaje granice između javnog i privatnog. Mračna melodijska stvarnosti tako se upotpunjuje u ovojme romanu podsjećajući na poznatu Prustovu antitezu kako je sve ostvarivo ukoliko zanemarimo okolnosti. Svojim za okolinu nepropusnim svijetom i prostorom, Mustafa i Safija uspijevaju zadržati ljubavnu magiju koja se sama pretvara u umjetnost, ovog puta življenja, a mogla bi se iščitati i u Mustafinoj slici s početka romana.

Govoreći o likovima neizostavno se mora ukazati na takozvane *složene grupacije likova* oličene u hamzevijama, bergilijama, a pogotovo begovatskim centrima (hadži Rizvan i Avdan, te Zajko Serhatlić i hadži Sinan Murlak).

Historijski lik filozofa Hasana kao da živi poznati stih arapskog pjesnika Mutenebija po kojemu *nevine istinski ubija samo oprost* jer upravo ovaj nepokolebljivi borac za istinu i pravdu zarad *oprosta* zbog nevinosti i istinoljubivosti tragično zamiče u romanesknom *pjevu divljih ptica*. Njegov nerazdvojni pridjev *filozof* kao da je namjerno postavljen da provocira, ali i da ukaže na ironiju postojanja po kojoj oni koji istinski promišljaju svoje vrijeme i svijet bivaju dezignirani kao (nemušti?) filozofi, dok uljuljkani patroni tekijskih staza do Onoga svijeta bivaju najvažniji tumači i vodiči kroz ovsvjetski život. Hasanov bijes je velik i opravdan. Ali, nakon svih mudrih Hasanovih govora nameće se neodgovoreno pitanje o akciji i alternativi u carstvu ili svijetu koji erodira u ništavilo. Karić kroz roman i lik Skendera Hume nudi čudesnu poetiku prošlosti. Naime, Humo, zaljubljenik u trave i zviježde kojima se priklanja u najtežim životnim prilikama kao da jedini izlaz iz egzistencijalne, pa i esencijalne drame ljudskoga postojanja vidi u *ispravljanju* prošlosti. To je Humina najoriginalnija dova, mladalačka želja još od doba kada je čuo kako su se njegovi

preci (i kršćani i muslimani!) krvavo zavadili oko nišana koji je najzorniji simbol minuloga. *Bože, okreni moju prošlost na dobro!* – vapaj je Hume kao junaka i antijunaka priče koji se gubi pred naletom stvarnosti u kojoj se sve upravlja prema turbetima i negdanjim predanjima o čudima. Iako poražen i vremenom i prostorom, Humo na kraju svu svoju materijalnu stečevinu pretvara u vakuf za gasulhanu kako bi se barem *mrtvima olakšalo*. Upravo iz naše stvarnosti najbolje se može pojmimiti Humina, odnosno Karićeva, želja za *ljepšom prošlosti*.

Humino nesnalaženje u svijetu dodatno naglašava i sam lik šejha Semnanija koji svojom titanskom duhovnošću i izvornom mudrošću donosi najstalozhenijeg lika u romanu. Semnanijeve riječi uvijek su subtekst Humina razmišljanja. Reminiscencije na njega najzornije su za vrijeme Huminih kriza i neprihvatanja stvarnosti. Ipak, ovo se ne treba nužni iščitavati kroz *kod pasivnosti*. Naprotiv, u svojoj pozadini odnos Humo - Semnani veoma je vrijedan pomen na taj kulturalni fenomen vezanosti učitelja i učenika koji je stoljećima toliko istaknut na Bliskom Istoku.

Vizura Hume kao antijunaka najočitija je u njegovom neobjašnjivom otuđivanju od Tepa i porodice što on stidljivo pravda teretom života u velikim gradovima, a koja s druge strane muti sliku nevinog dječaka koji je za ljubav i ponos majke naizust recitirao brojna imena bilja hercegovačkog podneblja. Dodatni iskorak u tom pravcu potvrđuje Humino nečasno kumovanje sa Kaukčijinim mirazom i novcem zbog kojeg glavni junak potiče niz smutnji i nereda u čaršiji.

Na kraju, nepromjenjivost svijesti u našoj zemlji također ukazuje na opetovanje istih nesreća i grijehova, te na svojevrsan način čini ovaj roman pandamom Lajbnicovoj teoriji o mogućim svjetovima primjenjenoj u književnosti. U Bosni se tako, kazuju *pjesme divljih ptica*, stalno živi u prošlosti, tako da ni pisana riječ ne može doći sa mogućim svjetovima, već obrnuto. U takvoj situaciji nama je najbolje kada imamo zlatne kafeze koji jesu Hasanova država, zakon i red, jer tada iz nas izranjana ono najljepše. U suprotno-

me, poput divljih ptica, zarijevamo se ravno u grudi drugačijih i nejakih kako nam to i objašnjava slojevita metafora koju je Karić uzeo za naslov svoga veoma uspješnog romana kroz kojeg imamo priliku pomno sagledati, pa možda i "popraviti" svoju prošlost, a sve zarad spokoja u budućnosti koji nam toliko treba.

Mirza Sarajkić

„VJETROMETINA I CVJETOVI TRSKE“ – NA PUTU OSVJEŠĆIVANJA BOŠNJAKA

Dr. Muhamed Huković, Perzijsko-bosanski koledž sa internatom, Ilijaš, 2009., 225 str.

Dr. Muhamed Huković jedan je od rijetkih živih izdanaka Šerijatske gimnazije u Sarajevu i Više šerijatsko-sudačke škole, koju je pohađao do njezinog zatvaranja 1945. godine. Studirao je na Filozofskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta, gdje je diplomirao 1952. godine na Odsjeku za slavistiku. Magistrirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na temu „Književni rad Alije Sadikovića“, a doktorsku tezu „Alhamijado književnost i njeni stvaraoci“ odbranio je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Dr. Huković je dugi niz godina radio u različitim odgojno-obrazovnim institucijama. Obavljajući dužnosti profesora književnosti i jezika, direktora škole i prosvjetnog savjetnika u Pedagoškom zavodu, dr. Huković je postigao zapažen uspjeh u očuvanju i razvoju bosanske književnosti i bosanskog jezika u nastavnom procesu. Istovremeno, svoje bogato teorijsko znanje i iskustvene spoznaje znalački je tokom cijelog svog radnog vijeka utkao u brojne tekstove, studije i javne nastupe koji su tretirali pitanje odgoja, obrazovanja, pozicije bosanskog jezika i književnosti i kulturne baštine Bošnjaka. Kao odličan poznavalac bosanskog jezika i književnog stvaranja Bošnjaka te dobar poznavalac aktuelnih društvenih i političkih zbivanja na ovdašnjim prostorima, dr. Muhamed Huković bio je jedan od rijetkih bošnjačkih intelektualaca koji je svoje

znanje i iskustvo znalački angažirao u svojim napisima, književnim analizama, javnim reagiranjima, sudjelovanjima na seminarima i različitim vrstama istupa. Uz pedesetak radova koje je objavio u raznim listovima i časopisima, dr. Huković je potpisao i slijedeće knjige: „Alhamijado književnost i njeni stvaraoci“, Sarajevo, 1986., „Život i djelo muderisa Alije Sadikovića“, Sarajevo, 1987., „Muhamed Hevai Uskufi“, (koautorstvo), Tuzla, 1990., „Zbornik alhamijado književnosti“, Sarajevo, 1977., „Zaboravljena baština“, Zagreb, 1993., „Vino u bošnjačkoj književnoj tradiciji“, Sarajevo, 2000., „Na izvoristima bošnjačke baštine“, Sarajevo, 2002., „Bosanski jezik – državotvorni element Bosne i Hercegovine“, Sarajevo, 2007., i knjiga koja je predmet našeg interesiranja: „Vjetrometina i cvjetovi trske“, koja je izišla ove godine uz pomoć Perzijsko-bosanskog koledža iz Ilijaša.

Knjiga „Vjetrometina i cvjetovi trske“ predstavlja zbirku književnih eseja, istraživačkih radova, izlaganja, osvrti i komentara koji su nastajali u različitim fazama života dr. Muhameda Hukovića. Ona je, prema mišljenju prof. dr. Ismeta Dizdarevića, koji je i jedan od recenzenata ove knjige, „validna spoznaja o mentalnom sklopu Bošnjaka, o vidovima ispoljavanja njihovih običaja i vjerovanja, o prohujalim decenijama istrajavanja na očuvanju vlastitog identiteta i o potrebi stalnog osvještavanja Bošnjaka koji još nisu spoznali vrijednost vlastitog identiteta i svog odnosa prema drugima“.

Prvi dio knjige nosi naziv „Književni eseji“ i obuhvata šest veoma vrijednih radova koji su svojevrsne „reljefne ilustracije“ života i rada Safvet-bega Bašagića, Derviš-paše Bajezidagića, Hamdije Mulića. Analizirajući njihov rad, autor nam nudi prave metafore Bosne i bočnjačkoga bića. Tako, dr. Huković u svom eseju o Bašagiću, veze rečenice pune ljubavi i ovog tla: „Poseban dar i sluh Bašagić je imao za tanahnu, melodičnu i senzualnu, erotsku lirsku pjesmu i to onu natopljenu istočnjačkim sevdahom i dertom... Za Evropu, Bosna je bila zaista mali kutak egzotike, one istočnjačke egzotike, jedna još neopjevljena i neobrana bašča, puna đula, zumbula, alkatmera, jorgovana i

miloduha. Puna djevojačkih suza kojima se zalijevaju procvjetali đuli i uzdaha od kojih se razvijaju pupoljci...“ Tu je i esej o „Ahdnami“ – bosanskoj 'Charta libertatum', povelji slobode i ljudskih prava, prvom temeljnom dokumentu o ljudskim pravima, nastalom 326 godina prije Francuske revolucije 1789. godine i oko 500 godina prije Deklaracije o ljudskim pravima u Ujedinjenim nacijama 1848. godine. „Ahdnama“ je, navodi autor, „bila svjetiljka u mračnom dobu Evrope koja je najbrutalnijim sredstvima kažnjavala slobodno izražavanje misli“ i kao takva „demantirala je sve iskontruirane laži o tom vremenu i osmanlijskoj vladavini ovim zemljama što smo saznali iz udžbenika koji se serviraju i današnjim učenicima“.

Esejom o poeziji savremenog bošnjačkog pjesnika Enesa Kišovića u kome, s puno zamišljenosti i sledenosti, iščitavamo stihove „Havino preklinjanje“ i dr. Huković nas nastavlja podsjećati i opominjati na ono što se s koljena na koljeno ponavlja i s koljena na koljeno zaboravlja. Činjenica, kako to ističe dr. Huković da „nijedna nacionalna, ni vjerska skupina na ovim evropskim prostorima ne cijeni djevojački obraz kao što to čine bosanski muslimani“, bila je signal za brojne zločine kakve nisu zabilježile povijesti svih ratovanja.

„One noći,

Kad su me njih sedmerica

Silovali u logoru

Molila sam Te da iz utrobe moje

Ispljuneš sjeme soja pasjeg.“

A onda, u zadnjim stihovima, Hava kaže:

„Daj mi snage,

Milostivi Bože moj,

Podignuti ovo muško dijete, koje niko osim Tebe sačuvalao ne bi“.

Dr. Huković ove Kiševićeve stihove, ali i riječi jedne Bošnjakinje izgovorene jednom reportetu: „Tri su mi kćeri obešćastili, voljela sam da su mi ubili tri sina, samo da su sačuvali obraz kćerima“, vidi kao šekspirovsku temu, kao građu za klasične grčke tragedije na ravni svemirskog uzdignuća te kao nužnost i potrebu da postanu dio svjetske književne baštine koju će obogatiti riznicom moralnih vrijednosti i novim etičkim kvalitetom najvišeg stupnja, a